

Drinkflessen uit de metaaltijden in België, een onbekende aardewerkcategorie?

Bert MESTDAGH¹ & Arne VERBRUGGE²

1. Inleiding

De jongste editie van het SAMPL-congres, een Nederlands platform voor materiaalspecialisten binnen archeologie, had als thema "drinken en drank". Eén van de presentaties behandelde allerlei soorten doorboringen in (brons- en) ijzertijd-vaatwerk, gaande van randdoorboringen, doorboorde bodems tot vergieten (Mestdagh 2014). Een opvallende aardewerkcategorie die werd aangestipt, maar die hier niet of nauwelijks gekend is, zijn drinkflessen. In deze bijdrage wordt de aardewerkcategorie beschreven en vervolgens wordt dieper ingegaan op het voorkomen ervan in België. Cruciaal daarin is aardewerk dat recent aan het licht kwam te Aalst – Siesegemkouter.

2. Beschrijving en achtergrond

De afgelopen jaren zijn in het buitenland verschillende publicaties verschenen die drinkflessen en hun interpretatie belichten (bijvoorbeeld Dunne *et al.* 2019, Rebay-Salisbury 2017, Théophane & Paeke 2013). Ze onderstrepen de functie als drinkfles voor zuigelingen. Zo verwijst men onder meer naar verschillende drinkflessen die gevonden zijn in kindergraven (Rebay-Salisbury 2017, p. 22-23). Toch wordt benadrukt dat ze ook zouden kunnen zijn aangewend bij het voeden van ouderen of zieken (Dunne *et al.* 2019). Residu-analyse leerde dat minstens een aantal drinkflessen dierlijke melkproducten, afkomstig van herkauwers, hebben bevat (Dunne *et al.* 2019). Dierlijke melk, afkomstig van schape, geit en koe (en ook paard) verschilt van moedermelk, maar kan wel gezien worden als het belangrijkste alternatief hiervoor (Rebay-Salisbury 2017, p. 21-22). Bovendien heeft experimenteel onderzoek aangetoond dat zuigelingen in staat zijn om reconstructies van deze flessen te gebruiken (Rebay-Salisbury 2017, p. 23-24).

Drinkflessen vormen lang geen alledaagse vondstcategorie binnen de archeologie. Toch wordt er zo nu en dan gewag van gemaakt. De oudste ceramische drinkflessen stammen uit de prehistorie. Een enkele keer is een vermeende drinkfles herkend tussen het aardewerk van vroeg-neolithische Bandkeramiekers. Beter vertegenwoordigd zijn de drinkflessen binnen de materiële cultuur van de midden-neolithische Trechterbekercultuur. Deze zijn bekend uit Noord-Duitsland en Nederland waar ze vaak benoemd worden met de Franse

benaming *biberon* (Bakker 2009, p. 57). In de late bronstijd lijkt er een verband te ontstaan tussen drinkflessen en de Centraal-Europese urnenveldencultuur. Een uitvoerige publicatie hierover is van de hand van Clement Eibner (Eibner 1973). Voor deze drinkflessen gebruikt hij de Duitse term *Sauggefäße*. In de Engelstalige literatuur worden ze omschreven als *sucking cups* of *feeding vessels*.

De publicaties tonen een erg divers vormenspectrum van deze drinkflessen. Er wordt bovendien benadrukt dat ze voorkomen in verschillende grootte, vorm en met uitgebreide versieringen. Dat maakt elk stuk uniek, maar weerhoudt de individuen er niet van dat ze over het algemeen aansluiten bij de heersende aardewerktypologie. (Rebay-Salisbury 2017, p. 22). Tot de meest opzienbarende vormen behoren figuratieve vormen, zoals in de vorm van vogels en zoogdieren. Andere potten zijn soberder en worden gevormd door een holle voet, een bolle buik en een vrij brede randopening. Aan de potten is een meestal vrij smalle tuit uitgewerkt. Deze bevindt zich ter hoogte van de buik of schouder. Andere voorbeelden vertonen geen tuit, maar een eenvoudige doorboring. De wanden van het aardewerk zijn doorgans glad afgewerkt.

3. Voorbeelden in België (en Nederland)

Een uitgebreide literatuurstudie en een bevraging binnen de Belgische archeologie wijst uit dat drinkflessen uit de metaaltijden in België tot voor kort niet gevonden werden, niet als dusdanig zijn herkend of gepubliceerd. Recent doken twee exemplaren op in een verslag over het onderzoek te Aalst – Siesegemkouter. Hierin wordt verwezen naar het voorkomen van fragmenten van "doorboorde grepen" (Verbrugge *et al.* 2024, p. 108). Het best bewaarde fragment vertoont alle kenmerken die verondersteld kunnen worden voor een tuit van een drinkfles (figuur 1.1). Het gaat om een korte uitgeknepen tuit met een eerder ovale doorsnede en centraal een kleine ronde doorboring (diameter ca. 4 a 5mm). De scherf is dunwandig (minimaal 3mm), heeft een reducerend baksel en is glad afgewerkt. Pas na het vormen ervan werd de doorboring uitgevoerd in de natte klei. Een aanwijzing daarvoor is de weggeduwde klei die nog zichtbaar is aan de binnenzijde van de wand. Voor het overige is de binnenkant geëffend. Naar de eigenlijke vorm van de drinkfles is het gissen. Gelet op de eerder spitse aanzet van de tuit is het echter aannemelijk dat het om een vrij breed of langwerpige recipiënt gaat. Figuur 2 toont enkele mogelijke reconstructies gebaseerd op bestaande drinkflessen. Het tweede fragment is aanzienlijk kleiner (figuur 1.2) en minder goed bewaard. De vermoedelijke tuit is doormidden gebroken. Ook dit fragment lijkt spits uitgewerkt en waarschijnlijk uit de wand uitgeknepen. De doorboring

¹ Monument Vandekerckhove nv. Email: bert.mestdagh@monument-vandekerckhove.be

² SOLVA Dienst Archeologie. Email: arne.verbrugge@so-lva.be

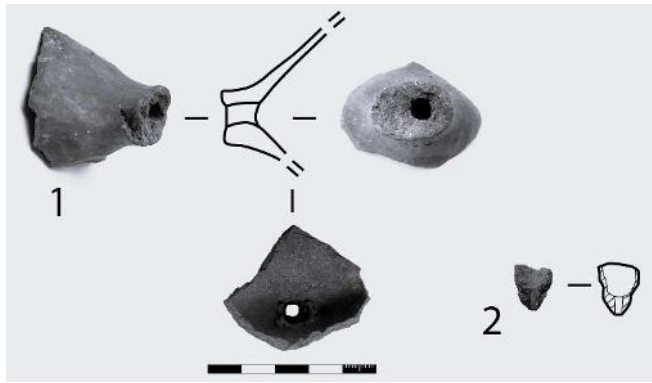

Fig. 1. Drinkfles scherven uit Aalst.

door te tuit heeft slechts een diameter van ca. 2 a 3mm. De buitenwand is ruwer afgewerkt.

Door het ontbreken van meer (gekende) Belgische voorbeelden is ook het voorkomen in Nederland afgetoetst. In archeologische rapporten worden enkele *biberons* voor de metaaltijden geclaimd. Steeds verwijzen de beschrijvingen naar lepelachtige objecten. Slechts sommigen zijn voorzien van een doorboorde greep of tuit. Voorbeelden zijn afkomstig uit het urnengrafveld te Someren-Waterdael (Kortlang, 1999, p. 152, 155/fig. 9:26.1). Uit een ijzertijdgreppel te Breda-Bierenseweg is eveneens een mogelijke *biberon* gemeld. Ook hier verwijst de publicatie (Kranendonk *et al.* 2006, p. 654) naar een object dat eerder beschreven kan worden als een ceramische lepel (zonder doorboring). Dergelijke lepelvormige *biberons* tonen overeenkomsten met de voorbeelden uit de trechterbekercultuur (zie eerder). Ook dit zijn namelijk meestal lepelvormige objecten die lijken te verschillen van het voorbeeld uit Aalst en eveneens van de meeste voorbeelden die gelinkt zijn aan de Centraal-Europese urnenveldencultuur.

4. Casus Aalst Siesegemkouter

De scherven uit Aalst Siesegemkouter lijken vooralsnog de enige gekende voorbeelden van drinkflessen (of *biberons*) voor België. De context waarin de scherven gevonden wer-

den, is opmerkelijk. Ze maken deel uit van een groter ensemble, dat geïnterpreteerd wordt als de resten van een rituele depositie in een kuil uit de late bronstijd. De studie van de verschillende vondstcategorïeën leverde sterke aanwijzingen voor een verlatingsdepositie of een ander ritueel dat symbolisch geassocieerd werd met het gebruik en het onderhoud van het huis (Verbrugge *et al.* 2023 en Verbrugge *et al.* 2024). Verschillende vondsten zijn namelijk te beschouwen als een *pars pro toto* voor "het huis" en de verschillende activiteiten die in of rond het huis plaatsvonden. Vooral de analyses op het gecalcineerd dierlijk bot zijn doorslaggevend voor de interpretatie van de kuil en suggereert het plaatsvinden van een collectieve maaltijd of *feasting* waarbij een jong rund en een varken werden gegeten. Het vaatwerk – en dus ook de fragmenten van drinkflessen – dat gebruikt werd tijdens dit "feest", is nadien (opzettelijk) vernietigd of verbrijzeld en in de kuil gedeponneerd.

5. Interpretatie en conclusie

Drinkflessen zijn tot nu toe een slecht gekende aardewerkvorm uit de metaaltijden. Tot voor kort waren uit België geen voorbeelden bekend. Daar kwam verandering in met de vondst van scherven van twee exemplaren, afkomstig van de site Aalst Siesegemkouter. Ze maakten er deel uit van een rituele depositie.

In Nederland zijn wel enkele voorbeelden bekend. De basisvorm wijkt hier echter af. Het gaat namelijk eerder om lepelvormige objecten die ook als een soort drinkflessen worden geïnterpreteerd. In Centraal-Europa, Frankrijk en Nederland lijken drinkflessen of *biberons* (meestal) in verband te brengen met funeraire sites van de urnenveldencultuur. Het voorkomen van de drinkfles uit Aalst in een context die gelinkt kan worden met *feasting*, kan een aanwijzing zijn dat deze objecten niet tot het dagdagelijkse gebruiksaardewerk hoorden, maar dat er een verband is met de funeraire en rituele sfeer.

Bedanking

Voor het tot stand komen van dit artikel zijn verschillende archeologen bevraagd. Dank gaat daarom uit naar Simone

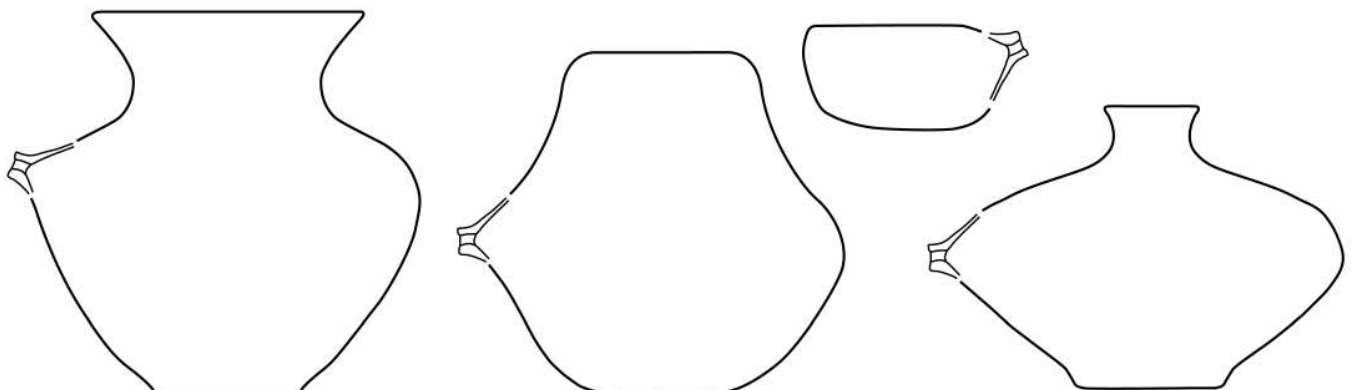

Fig. 2. Mogelijke reconstructies van een drinkfles uit Aalst.

Bloo, Peter van den Broeke, Tina Dyselinck, Alain Henton, Fanny Martin, Guy De Mulder en de organisatie SAMPL.

Bibliografie

BAKKER, J.A. 2009. *The TRB West Group. Studies in the Chronology and Geography of the Makers of Hunebeds and Tiefsch Pottery*. Leiden: Sidestone press.

DUNNE, J., REBAY-SALISBURY, K., SALISBURY, R. B., FRISCH, A., WALTON-DOYLE, C., & EVERSLED, R.P. 2019. Milk of ruminants in ceramic baby bottles from prehistoric child graves. *Nature*, **574**, pp. 246-248.

EIBNER, C. 1973. Die urnenfelderzeitlichen Sauggefäße. Ein Beitrag zur morphologischen und ergologischen Umschreibung. *Praehistorische Zeitschrift*, **48**, pp. 144-199.

KORTLANG, F. 1999. The Iron Age urnfield and settlement of Someren – "Waterdael". In: F. THEUWS & N. ROYMANS, (red.), *Land And Ancestors. Cultural Dynamics In The Urnfield Period And The Middle Ages In The Southern Netherlands*. Amsterdam (Amsterdam Archaeological Studies, **4**), pp. 133-197.

KRANENDONK, P., VAN DER KROFT, P. J.J. LANZING, J.J. & MEIJLINK, B.H.F.M., (red.), 2006. *Witte vlekken ingekleurd. Archeologie in het trace van de HSL-Zuid*. Amersfoort. (Rapportage Archeologische Monumentenzorg, **113**).

MESTDAGH, B. 2024. *Over drinken in de ijzertijd. En ook weer niet*, Presentatie/Powerpoint-slides SAMPL, 1 april 2024.

NICOLAS, T. & PEAKE, R. 2013. Entre espace funéraire et habitat domestique; assemblages céramiques des étapes moyenne et final dans l'est du Bassin parisien. In : W. LECLERCQ & E. WARMENBOL, (dir.), *Échanges de bons procédés. La céramique du Bronze final dans le nord-ouest de l'Europe*. Actes du colloque international organisé à l'Université libre de Bruxelles les 1er et 2 octobre 2010. Bruxelles (Études d'archéologie, **6**), pp. 85-110.

REBAY-SALISBURY, K. 2017. Breast is best – and are there alternatives? Feeding babies and young children in prehistoric Europe. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, **147**, pp. 13-30.

VERBRUGGE, A., GROOT, M., DEFORCE, K., DE MULDER, G., VAN DER MEER, W., RENIERE, S., CHERRETTÉ, B., BOUDIN, M. & ERVYNCK, A. 2024. Feasting in de late bronstijd : studie van een opmerkelijke depositie te Aalst – Siesegemkouter (prov. Oost-Vlaanderen, België). *Lunula Archaeologia protohistorica*, **XXXII**, pp. 105-115.

VERBRUGGE, A., GROOT, M., DEFORCE, K., DE MULDER, G., VAN DER MEER, W., RENIERE, S., CHERRETTÉ, B., BOUDIN, M. & ERVYNCK, A. 2023. Cremated animal remains and shattered pottery. Rare ritual deposits from the Middle to Late Bronze Age at Aalst - Siesegemkouter (Belgium). *Praehistorische Zeitschrift* **98(1)**, pp. 252-271.